

**JUPITER HALLITSEVANA PLANEETTANA -
ASTROLOGINEN KUVATYYPPI 1510-LUVULLA**

Venla Ahtinen
Kandidaatintutkielma
Taidehistoria
Musiikin, taiteen ja kulttuu-
rin tutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Venla Ahtinen	
Työn nimi Jupiter hallitsevana planeettana - astrologinen kuvatyyppe 1510-luvulla	
Oppiaine Taidehistoria	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2023	Sivumäärä 19
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tutkielmani käsittelee astrologia-aiheista kuvatyyppeä, jossa on kuvattu Jupiter-planeetan personifikaatio ja sen hallitsevat zodiakin merkit eli kalat ja jousimies. Tutkimus rajautuu neljään kuvaan 1510-luvulta. Kuvien valinnassa on otettu huomioon zodiakin merkkien symbolinen esitystapa sekä personifikaatiot, kuten myös erilaiset Jupiterin kuvauksen tyypit. Kuvia tutkitaan hyödyntäen etenkin Ovidius Nason <i>Metamorfooseja</i> ja Maslamah ibn Ahmad Majritin astraalimagian teosta, <i>Picatrixia</i>. Tutkielmassa tarkastellaan Jupiter-planeetan personifikaation yleisimpiä attribuutteja ja sitä, mistä ne juontavat juurensa. Jousimiehen kuvastossa tarkastellaan etenkin mytologista alkuperää ja kalojen kuvastossa painotetaan kristilliseen symboliikkaan.</p> <p>Kuva-analyysistä saadaan selville, että attribuuttien avulla Jupiter, hallitsevine zodiakin merkkeineen, on huomattavan helppoa tunnistaa kyseisiksi hahmoiksi. Vaikka muutoksia kuvatyypissä esiintyykin esimerkiksi puvustuksessa, on hahmojen tunnistaminen selkeää. Konteksti, jossa kuvatyyppe esiintyy, on taas monimutkaisempi. Kuvista tulee esiin valittu kuvatyyppe Chigi-kappelin kattokupolissa. Tässä on ympärillä muitakin planeettoja ja heidän hallitsemansa planeetat. Kontekstina on enemmänkin tuon aikainen näkemys tuonpuoleisesta ja taivaasta. Neljännessä esimerkkitapauksessa planeetan personifikaatio ja zodiakin merkit on kuvattu paavin tuomioistuimen kuvauksen yhteydessä. Tässä taas tulee esiin vaihtuvuus siinä, minkälaisia tapahtumia planeettoihin yhdistetään, eikä näiden avulla personifikaatioiden tunnistaminen ole yksiselitteistä.</p>	
Asiasanat Renessanssi, astrologia, mytologia	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO.....	5
1.1	Aihe ja tutkimuksen rajaus	5
1.2	Lähteet ja materiaali	6
2	TEORIA	7
2.1	Aby Warburg.....	7
2.2	Erwin Panofsky ja ikonologia	8
3	VALITUISTA PERSONIFIKAATIOISTA	8
3.1	Jupiter ja antiikin jumalmyytit.....	8
3.2	Jousimies ja muodonmuutoksia	10
3.3	Kalat ja kristillinen symboliikka.....	11
4	KUVAESIMERKKIEN ANALYSOIMINEN	12
4.1	Kuvat 1 & 2.....	12
4.2	Kuva 3.....	15
4.3	Kuva 4.....	17
5	PÄÄTÄNTÖ	19
	LÄHTEET	20
	KUVALUETTELO	21

1 JOHDANTO

1.1 Aihe ja tutkimuksen raja

Kandidaatitutkimukseni aiheena on astrologinen kuvatyyppi, jossa Jupiter-planeetan personifikaatio esitetään sen hallitsemien zodiakin merkkien kanssa. Nämä tähtimerkit ovat kalat ja jousimies. Olen rajannut tutkimuksessa käytettävän aineiston neljään kuvaan ja ajallisesti kyseiset kuvaesimerkit sijoittuvat 1510-luvulle. Ajallinen raja oli tarpeellista, jotta tutkimukseni pysyi annetussa sivumäärässä, sillä kuva-aineistoa löytyy pelkästään renessanssin ajalta tuhansia. Esimerkkikuvissa olen pyrkinyt tuomaan esille erilaisia variaatioita kuvatyypistä ja siitä, missä kontekstissa kuvatyyppi on esiintynyt. Menetelminä tutkimuksessani hyödynnän pääasiassa kuva-analyysiä. Tutkimukseni on laadullista ja hermeneuttista eli pyritään ymmärtämään astrologista kuvastoa paremmin ja sitä, mitkä asiat kuviin ovat vaikuttaneet.

Tutkimus etenee johdannosta keskeisiin tutkimuksiin ja teoriaan, jotka pohjustavat analyysiosuutta. Teoriaosuudessa käsitellään keskeisimpiä tutkijoita ja taidehistorioitsijoita Warburg-instituutista. Heidän tutkimuksensa ovat pääasiassa 1900-luvulta. Teorian jälkeen siirretään katset itse kuva-aiheeseen. Olen jakanut tämän osion kolmeen kappaleeseen, yhden jokaiselle henkilöitymälle. Tässä kappaleessa käsitellään muun muassa hahmojen symboliikkaa ja sitä, mistä niiden attribuutit ja personifikaatiot ovat mahdollisesti peräisin. Neljännessä kappaleessa käsitellään valittuja kuvia ja niitä analysoidaan niin kirjallisuuden, kuin aiemman tutkimuksen avulla. Tutkimukseni pyrkii vastaamaan muun muassa seuraaviin kysymyksiin; Missä yhteyksissä valittua kuvatyyppeä on käytetty? Minkälaisia merkityksiä personifikaatioilla on? Miten henkilöitymät voidaan tunnistaa?

Tutkimuksen viitekehys rajautuu pitkälti keskiajan ja renessanssin tutkimuksen, sekä esoteerisen ja astrologian kuvaperinteen tutkimuksen kenttään. Astrologian ja esoteerisen kuvaston tutkimuksen merkkihenkilöitä ovat olleet Aby Warburg 1800–1900-lukujen vaihteessa, joka niin ikään aloitti uudelleen ikonografisen ja ikonologisen tutkimuksen renessanssin esoteerisen taiteen saralla. Warburgin nimiin muodostettiin tiedeinstituutti, jossa hänen jalan jäljissään tekivät tutkimusta muun muassa Ernst Gombrich ja Erwin Panofsky. Suomessa tehtyä tutkimusta ovat tehneet muun

muassa Altti Kuusamo, Petri Vuojala, Ville Lukkarinen ja omalta yliopistoltamme Lauri Ockenström.

1.2 Lähteet ja materiaali

Tutkimuksessa hyödynnetään keskeisimpiä uuden ajan magiaa käsitteleviä tekstejä, sekä myöhäisempiä tutkimuksia keskiajan ja renessanssin astrologiasta, kuten 1900-luvun Warburg-instituutin tutkimuksia. Näistä sivuan lisää teoriaosuudessa. Hahmojen symboliikkaa ja attribuutteja pohjustetaan muutamilla vanhoilla kirjallisuuslähteillä, jotka voidaan katsoa alkuperäisteksteiksi. Käyttämäni lähteet ovat kuitenkin käännöksiä esimerkiksi *Picatrixin* käänнос on englanninkielinen¹ (2019) ja Ovidius Nason *Metamorphoseon* on suomenkielinen käänнос² (1997).

Picatrix, alun perin arabiaksi *Ġāyat al-Ḥakīm*, käännettiin keskiajalla latinaksi ja myöhemmin englanniksi. Suomeksi tämä tarkoittaa Viisaitten päämäärää. Arabiankielinen versio on jo 950-luvulta. Teos sisältää neljä kirjaa, jotka käsittelevät mustaa magiaa, astraalimagiaa ja astrologiaa. Ensimmäinen kirja käsittelee astrologiaa, toinen planeettojen liikkeitä, kolmannessa käsiteellään sitä, kuinka planeettojen hengille puhutaan ja viimeisessä on henkien kutsumisesta. Kaikkiin näihin sisältyy erilaisia rituaalimagian reseptejä ja loitsuja, kuin myös planeettojen ja tähtien energioiden tulkitsemista.³ *Picatrixista* olen hyödyntänyt etenkin sitä, miten Jupiterista sekä jousimiehen ja kalojen tähtikuvioista on kerrottu. Esimerkiksi, mitä asioita ne hallitsevat ja miltä näyttävät.

Ovidiuksen *Metamorfoosit* on alun perin latinankielinen runokokoelma noin 8 jaa, joka pohjautuu kreikkalaiseen tarustoon. Teos käsittelee antiikin mytologian myyttejä, kuten jumalten syntyä sekä yksittäisiä tarinoita ihmisistä, eläimistä ja jumalista aina Caesariin ja Augustukseen asti. Teosta ohjaa nimensä mukainen aihe eli muodonmuutokset. Yksinkertaisimmillaan idea Ovidiuksen teoksen myyteissä on, että kun päähenkilölle tapahtuu jotain, tunnekuohun vaikutuksesta hän muuttuu tai muuttaa esimerkiksi ihmisen kukaksi.⁴ Kuten Narkissos-pojan myytissä hän rakastuu omaan peilikuvaansa ja itseään veden pinnasta katsellen riutuu ja muuttuu narsissiksi⁵

¹ Maslamah ibn Ahmad Majriti, *Picatrix. A medieval treatise on astral magic*, trans. Dan Attrell (The Pennsylvania State University Press, 2019).

² Ov. *Met.*

³ Maslamah ibn Ahmad Majriti, *Picatrix*.

⁴ Ov. *Met.*

⁵ Ov. *Met.* 3.339-510.

2 TEORIA

2.1 Aby Warburg

Aby Warburg käsittelee tutkimuksissaan esoteerista renessanssitaidetta ja niitä etenkin funktionaalisuuden kautta. Hänen mukaansa kuvien esteettinen puoli oli jopa toissijainen. Tärkeämpää oli nähdä kuvat jopa käyttöesineinä, joilla oli maagisia voimia. Esimerkiksi planeettojen symboleilla ja personifikaatioilla voidaan vetää puoleensa halutun planeetan energiaa ja muita sen vaikutuksen alla olevia asioita kuten onnea ja rahaa. Warburg myös uskoi, että uskonnollinen aspekti oli taidehistoriallisessa tutkimuksessa tärkeää kokonaiskuvalle. Hänen mukaansa renessanssi myös herätti keskiajan jälkeen uudelleen eloon antiikin astrologisten ja muiden maagisten kuvien demoniset voimat.⁶

Renessanssiajan ihmiset todella uskoivat tähtikuvioiden ja planeettojen voimaan vaikuttaa ihmisten kohtaloon ja elämän tapahtumiin. Tätä tehosti myös kirjapainotaidon keksiminen. Astrologinen kuvasto oli helpommin saatavilla ja tieto astrologisista jumaluuksista ja heidän voimistaan levisi pitkin Eurooppaa nopeammin kuin koskaan. Warburgin Rooman kohteiden tutkimuksissa hän tuo esiin kuvien demonisten vaikutusten kesyttämisen. Tämä tapahtui Warburgin mukaan muun muassa kuvien eroti-soimisella.⁷

Aby Warburg on valittu tähän tutkimukseen teoreettiseksi viitekehyyksi juuri keskeisyytensä takia. Aby Warburgin perustama Warburg-instituutti on ollut jo 1900-luvun alusta maailman johtavia kuvien ja taiteen tutkimuksen keskuksia. Instituutti vaikuttaa vielä tänäkin päivänä Lontoossa ja siellä julkaistaan jatkuvasti uusia tutkimusartikkeleita visuaalisen kulttuurin kentällä.

⁶ Brendan Dooley, *A Companion to Astrology in the Renaissance* (Boston: 2014), 333-335.

⁷ Petri Vuojala ”EX ORIENTE OBSCURITAS - Aby Warburgin astrologiset tutkimusartikkelit,” teoksessa *Taide ja okkultismi: kirjoituksia taidehistorian rajamailta*, toimittaneet Ville Lukkarinen & Mirva Mattila (Helsinki: Taidehistorian seura, 1998), 9-12.

2.2 Erwin Panofsky ja ikonologia

Ikonologia ja ikonografia ovat lähteneet kehittymään jo 1500-luvulla, mutta nykyinen käsitys oppialoista on muotoutunut 1900-luvun alussa. Aby Warburg on ollut merkittävänä edistäjänä näiden oppialojen kehityksessä, etenkin Warburg-instituutin perustamisella. Luultavasti kuitenkin tärkein ikonologian ja -grafian metodologinen kehittäjä on ollut Erwin Panofsky 1930-luvulla. Hän jakoi ikonografian enemmän pintapuoliseen, mitä kuvassa nähdään suoraan esimerkiksi värit ja esineet, sekä pintapuolisten asioiden symboliikkaan ja allegorioihin. Tässä koventionaalisessa merkityksessä esimerkiksi personifikaatiot tunnistetaan tai onko esimerkiksi kyseessä joku mytologinen tapahtuma. Ikonologian Panofsky näkee oppialana, jolla löydetään teosten varsinaiset merkitykset. Tämä voi olla kulttuurinen tausta tai taiteilijan oma elämä ja päämäärä.⁸

Panofsky myös antaa välineet, joilla tutkia jokaista kolmea aspektia kuvan ikonologisessa ja ikonografisessa mielessä. Ensimmäisen ikonografisen osuuden, eli luonnollisen aiheen tunnistamisessa tulkintavälineeksi Panofsky nimeää käytännön kokemuksen. Sekundaarisen eli konventionaalisen aiheen, joka pitää sisällään kuva-aiheet, allegoriat ja symbolit, tulkintaan tarvitaan lukeneisuutta. On tunnettava kirjallisia lähteitä kuten antiikin myyttejä ja Raamatun tekstejä, jotta osaa yhdistää allegorian tai kuva-aiheen tarkoitettuun. Ikonologisen sisällön tulkinnalle Panofsky tarjoaa psykologista lähestymistapaa: synteettistä intuitiota eli tarkastellaan symboleita tai allegorioita taiteilijan tai ihmisten alitajuntaisia taipumuksia liittyen kuvan aiheeseen.⁹

3 VALITUISTA PERSONIFIKAATIOISTA

3.1 Jupiter ja antiikin jumalmyytit

Jupiter tai Juppiter on roomalainen vastine kreikkalaisen mytologian Zeukselle. Myytien mukaan Jupiter on ylijumala, joka hallitsee niin muita jumalia, kuin taivasta ja

⁸ Lauri Ockenström. "Erwin Panofskyn ikonologia ja sen perintö," teoksessa *Taidetta tutkimaan: menetelmiä ja näkökulmia*, toim. Annika Waenerberg & Satu Kähkönen (Jyväskylä: Kampus kustannus, 2012), 212–213.

⁹ Ockenström, "Erwin Panofskyn ikonologia ja sen perintö," 214–216.

maata. Hän on myös ukkosen ja sateen jumala. Jupiter on *Metamorfooseissa* luultavasti näkyvin henkilö. Merkittävimpiä tarinoita hänestä ovat muun muassa isänsä, Saturnuksen surmaaminen, sekä loputtomat rakkaustarinat ja näistä syntyneet lapset. Kuten aiemmin sanottu, tässä tutkimuksessa käsitellään kuvatyyppejä, jossa Jupiter kuvataan hallitevana planeettana Jousimiehen ja Kalojen zodiac-merkeille. Tällä hallitsevuudella tarkoitetaan astrologiassa esiintyvää käsitettä siitä, että jokaista horoskooppimerkkiä hallitsee tietty taivaankappale. Nämä taivaankappaleet määrittävät muun muassa horoskooppimerkkiin yhdistettyjä ominaisuuksia, kuten luonteenpiirteitä.

Metamorfoosien myyttien takia Jupiteriin liitetään useita eläimiä. Ion raiskauksen myytissä, Jupiter muuttaa Ion naudaksi, jottei Juno tunnista tyttöä.¹⁰ Jupiter muuttaa itsensä sonniksi ryöstäessään Europen.¹¹ Kuitenkin tunnetuin eläinhahmo, joka Jupiteriin yhdistetään, on kotka. Tämä mainitaan *Metamorfooseissa* useassa kohdassa, mutta merkittävin on Jupiterin ja Ganymedeen myytti. Tarinassa Jupiter varastaa kotkaksi muuttuneena Ganymedes-prinssin taivaaseen.¹² Kotka symbolisesti merkitsee vahvuutta ja nopeutta ja nykypäivänäkin se edustaa mahtia ja on esimerkiksi Amerikan tunnuksena.¹³

Taiteessa Jupiter on kuvattu usein vanhempana parrakkaana miehenä. Useimmiten istumassa valtaistuimella tai pilvien päällä, mikä osoittaa hänen asemansa mytologisessa hierarkiassa. Hänellä on kruunu päässään ja käsissään salamoita tai nuolia, riippuen taiteilijan näkemyksestä. Yllään Jupiterilla on usein antiikin ajalle tyypillisesti kuvattu valkea ja kiedottu kaapumainen vaate. *Picatrixissä* mainitaan, että Jupiter hallitsee juuri kalliita valkeita vaatteita.¹⁴ Jupiteria kuvataan myös paljon alastomana hahmona, kuten tämän tutkimuksen kuvaesimerkeistä nähdään. 1400-luvun lopulla Ovidius Naso on kuvannut Jupiterin myös kuninkaan purnertavaan takkiin, jossa on valkeat karvakaulukset. Tälläkin on tuotu esiin Jupiterin ylintä asemaa suhteessa muihin jumaliin.

¹⁰ Ov. *Met.* 1.568-663.

¹¹ Ov. *Met.* 2.833-875.

¹² Ov. *Met.* 10.143-161.

¹³ Sarah Carr-Gomm, *Hutchinson Dictionary of Symbols in Art* (Oxford: Helicon Publishing, 2005), 90.

¹⁴ Maslamah ibn Ahmad Majriti, *Picatrix*, 132.

3.2 Jousimies ja muodonmuutoksia

Jousimiehen (eng. sagittarius) merkki kuvataan lähes poikkeuksetta hahmona, jolla on ihmismiehen ylä- ja hevosen alaruumis. Hahmolla on käsissään jousipyssy ja nuolet. Näistä esineistä on myös muotoutunut jousimiehelle vakiintunut symboli. Jousimiehen personifikaatiota on kuvattu taiteessa myös kokonaan ihmishahmossa ja jousisain tilanteissa alaruumis on korvattu käärmeen hännällä. Keskiajalla tällaiset hybridihahmot eli ihmisen ja eläimen sekoitukset yhdistettiin syntiin ja jopa tekopyhyyteen.¹⁵

Perinteisin jousimiehen personifikaatio juontaa juurensa Ovidiuksen *Metamorphoses*-runokokoelman myyteistä. Myyteissä kerrotaan taruolento, kentaurista, joka on jousimiehen tavoin puoliksi ihminen ja puoliksi hevonen. Kentaurien luonne on Ovidiuksen mukaan villi ja barbaarinen. Kentaurit muun muassa käyttäytyvät väkivaltaisesti ja ryöstelevät Peirithoksen ja Hippodameian häissä.¹⁶ *Metamorfooseissa* mainitaan kuitenkin yksi poikkeava kentauri Kheiron. Tämä oli luonteeltaan rauhallinen sekä viisaampi ja taitavampi kuin muut lajitoverinsa. Ovidiuksen mukaan Kheironista tuli kuoltuaan Jousimiehen tähdistö. Luultavasti tämän myytin takia, myös Jousimiehen zodiakin merkkiin on yhdistetty filosofisuus ja viisaus, eikä barbaarista ja villiä luonnetta. Jousimiehen tiedetään symboloivan myös talviajan pimeintä kuukautta marraskuuta, jolloin ihmisten on katsottu vetäytyvän koteihinsa pohdiskelemaan.¹⁷

Jousimiehen symbolit, nuoli ja jousi, ovat myös monen muun esimerkiksi mytologian tai kristillisen perinteen henkilön symbolit. Nuoli ja jousi ovat antiikin mytologiassa Apollon ja metsästyksen jumalattaren Artemiin attribuutit.¹⁸ Tämä tukee myös jousimiehen hallitsemaa taide- tai tiedealaa tai metsästystä. Myös antiikin kalentereissa marraskuun hallitsemana jumalana on ollut Artemis, mikä on myös Jousimiehen kuukausi. Kristillisessä symboliikassa nuolen attribuutti liittyy etenkin Pyhän Sebastianin myyttiin.

¹⁵ Simona Cohen, *Animals as Disguised Symbols in Renaissance Art* (Brill, 2008), 247.

¹⁶ Ov. *Met.* 12.210-257.

¹⁷ Ariel Guttmann and Kenneth Johnson, *Mythic Astrology: Internalizing the Planetary Powers* (Minnesota: Llewellyn Publications, 1993), 323.

¹⁸ Carr-Gomm, *Hutchinson Dictionary of Symbols in Art*, 38.

3.3 Kalat ja kristillinen symboliikka

Kalat (eng. Pisces) ovat zodiakin merkeistä viimeinen ja sen katsotaan päättävän astrologinen kalenterivuosi. Kalojen symboli muodostuu kahdesta kalasta, jotka osoittavat vastakkaisiin suuntiin ja joskus kaloja yhdistää lanka. Tällä myös kuvataan kosmista vaihtuvuutta kalenterivuoden päättyessä. Varhaisimmat esiintymiset tästä symbolista on löydetty Egyptistä, hauta-arkun kannesta noin 2300 eaa. Kalojen hallitsevana planeettana on pidetty vielä 1840-luvulle asti Jupiteria, kunnes Neptunus löydettiin ja tästä tuli Kalojen todellinen hallitseva planeetta.¹⁹ Siispä vielä renessanssin aikaan 1500-luvulla kuvastoissa Jupiter on kuvattu Kalojen hallitsevana planeettana. Vesimerkkinä Kaloille sopiikin paremmin hallitsijaksi meren jumala Neptunus²⁰. Antiikin ajalla kalenterikuukausiin tai kuunkiertoisykleihin yhdistettiin juuri Olympian jumalista yksi tai kaksi. Neptunus osuikin edellä mainitun ajatuksen mukaan juuri helmikuulle, joka on myös Kalojen kuukausi.²¹

Kristillisessä symboliikassa kalojen symboli on yhdistetty Jeesukseen. Kaksi kalaa symboloi sitä, kun Jeesus yhdisti juutalaiset ja pakanat.²² Myös Raamatun teksteissä on tarina, kun opetuslapset tulevat Jeesuksen luo viiden leivän ja kahden kalan kanssa. Tekstissä Jeesus tekee ihmeen ja saa ruoan riittämään jaettavaksi monen tuhannen hengen väkijoukolle.²³ Kala-sanana taas on kreikaksi "ikhtos" ja tämä sana muodostaa ensikirjaimet virkkeen kreikankielisestä muodosta: "Jeesus Kristus, Jumalanpoika, Pelastaja".²⁴

¹⁹ Guttman and Johnson, *Mythic Astrology*, 357.

²⁰ *Ov. Met.* s. 576.

²¹ Charlotte R. Long, "The god of months in ancient art," *American Journal on Archaeology* 93, no. 4 (1989): 590-591.

²² Tamsyn Barton, *Ancient astrology* (London: Routledge, 1994), 71.

²³ Luuk. 9:13

²⁴ Carr-Gomm, *Hutchinson Dictionary of Symbols in Art*, 100: "Jesus CHristo, Theou Uios, Soter."

4 KUVAESIMERKKIEN ANALYSOIMINEN

4.1 Kuvat 1 & 2

Ensimmäinen kuva on hyvä esimerkki valitusta kuvatyypistä, planeetan ja zodiakin merkien attribuuteista, sekä personifikaatioista. Ensimmäinen kuva on saksalaisen Hans Burgkmair vanhemman puupiirros 1500-luvun alusta, luultavasti 1510-luvulta. Piirros on osa kuvasarjaa, jossa on esitettyä tuon ajan kuusi planeettaa ja niistä jokaisen hallitsevat zodiakin merkit.

Valitussa piirroksessa Jupiter on kuvattu isona ihmishahmona keskellä ja tämän jaloissa ovat jousimiehen sekä kalojen hahmot. Hahmot ovat jalustan päällä ja heitä ympäröi kehysten tavoin runsas koristelu ja arkkitehtuuriset, kolmiulotteiset rakenteet. Hahmoja ympäröivät reunakoristelut ovat kuvasarjan, jokaisessa kuvassa samanlaiset. Kuviin on kirjoitettu luultavimmin tekijän, Hans Burgkmairin, signeeraus "ANDL" ja hahmojen ylle kirjoitettu planeetan nimi, tässä tapauksessa "IVBITER"

Zodiakin merkit esiintyvät kuvassa hyvin dynaamisina. Jousimies on kuvattu kentaurina, jonka hiukset hulmuavat ja hän on jännittänyt jousipyssynsä. Sen yläruumis on alaston ja kaviot karvaiset. Kalojen merkki on tässä tapauksessa vain yksi suuri kala. Se makaa Jupiterin vasemman jalan alla kuin teurastettuna. Tällä taiteilija on korostanut planeetan personifikaation hallitsevuutta tähtikuviota kohtaan. Jupiterin asu koostuu viitasta, sekä haarniskasta, joka muistuttaa tunikaa. Asu paljastaa lihaksikkaat jalat, millä on viestitty terveydestä ja vahvuudesta. Jupiter pitelee vasemmassa kädessään pitkää ohutta miekkaa, jolla hän on seivästännyt jalkojensa juuressa makaavan kalan.

KUVA 1 Hans Burgkmair, 1510-1560

Toisena esimerkkikuvana on hyvin samantyyppinen kuva Urs Grafilta. Teos on edellisen tavoin grafiikkaa. Tässäkin kuvaesimerkissä Jupiter on kuvattu isona ihmishahmona ja hänen jaloissaan pieninä ympyrän muotoisina kuvina Kalojen ja Jousimiehen symbolit. Ensimmäiseen esimerkkiin verrattuna Jupiterin erot näkyvät hänen asussaan ja siinä, että hänellä on käsissään nuolia. Hänet on kuvattu lähes kokonaan alastomana vain sukupuolielimiä peittää kuusisakarainen tähti ja päässään hänellä on jonkunlainen hattu. Kuten edellä mainittu, oikeassa kädessään Jupiterilla

on kaksi nuolta ja vasemmassa hänellä on valtikka. Nuolten on katsottu olevan vastine salamoille.²⁵ Kalojen symboli on perinteinen, kaksi vastakkaisiin suuntiin osoittavaa kalaa, kun taas jousimies poikkeaa tavanomaisesta kentaurin hahmostaan. Tässä tapauksessa jousimies on kuvattu kokonaan ihmisvartaloon ja hänellä on päällään tunnikamainen asu ja päähine mukailee Jupiterin päähinettä.

KUVA 2 Urs Graf, 1500-luvun alku

²⁵ Dooley, *A Companion to Astrology in the Renaissance*, 373.

4.2 Kuva 3

Kirkoissa ja huviloissa on uudella ajalla esitetty paljon astrologisia kuvauksia esimerkiksi pyhimysten tai huviloiden omistajien astrologisista syntymäkartoista. Näissä on voitu kuvata sitä, missä kohdissa planeetat ja zodiakin tähtikuviot ovat olleet henkilön syntymähetkellä tai jollain muulla merkittävällä hetkellä. Kolmas kuva on esimerkki tällaisesta kontekstista astrologisten kuvien käytössä. Kyseessä on Roomassa sijaitsevan Santa Maria del Popolon Chigi-kappelin kattokupolin mosaiikkityö, jossa näkyvät kaikkien seitsemän planeettajumalan ja heidän hallitsemiensa planeettojen symbolit. Keskimmäisenä kupolin keskustassa on esitetty kristinuskon Jumala, joka kädenliikkeellään ohjaa planeettoja. Jokaisen planeetan personifikaation yläpuolelle on myös kuvattu enkeli, joka myös näyttää siltä kuin liikuttaisi planeettoja.²⁶ Kattokupolin mosaiikit ovat vuosilta 1513–1516 ja ne ovat Rafaelin kädenjälkeä.

Tässä tutkimuksessa keskitytään kuitenkin vain Jupiterin kuvaan. Jupiter on kuvattu vaaleahiuksisena, parrakkaana vanhempana miehenä. Hänellä on päällään kaapu, mutta tässä kuvassa ei esiinny kruunua. Vasemmassa kädessään Jupiter pitelee oksien näköisiä salamoita ja hänen oikealla puolellaan voi nähdä kotkan hahmon. Jupiterin yllä kulkee kaari, jossa on esitetty jousimiehen ja kalojen symbolit. Jousimies on kuvattu kentaurina, jolla on alaston yläruumis ja joka pitelee jännitettyä jousta ja nuolta. Kalojen symbolina on kaksi vastakkaisiin suuntiin osoittavaa kalaa, joita yhdistää naru, joka kulkee kalojen suusta suuhun.

Warburg-instituutin julkaisuissa on John Shearmanin kirjoittama artikkeli vuodelta 1961, jossa käsitellään juuri Chigi-kappelia. Shearmanin mukaan kattokupolin kuvat ovat nimenomaan planeettojen personifikaatioiden kuvauksia ja kuvaavat kupolin takana olevaa kaikkeutta ja sielujen valtakuntaa kuoleman jälkeen. Shearman on tulkinnut myös zodiakin merkkien identifioivan samaa tarkoitusta. Zodiakin merkit planeettojen yhteydessä kuvaavat ajankulkua ikuisuudessa.²⁷ Renesanssille tyypillisesti kattokupolissa on onnistuttu yhdistämään antiikin kosmologian ja kristinuskon kuvasto harmoniseksi kokonaisuudeksi. Luultavasti myös Aby Warburg oli ihastunut Rooman matkallaan Chigi-kappeliin tämän takia. Kaikista arabi- ja heprealaisista perinteistä huolimatta kreikkalainen astrologia on saatu muokattua koherentiksi kokonaisuudeksi kristillisen uskon kanssa.²⁸

Dante Alighierin 1300-luvulta oleva runoteos, *Jumalainen näytelmä*, on keskiaikaisen maailmakäsityksen merkkiteoksia. Dante on jakanut tuonpuoleisen

²⁶ Dooley, *A Companion to Astrology in the Renaissance*, 334.

²⁷ John Shearman, "The Chigi Chapel in S. Maria del Popolo," *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 24, no. 3 (1961): 138-140.

²⁸ Dooley, *A Companion to Astrology in the Renaissance*, 335.

maailman kuilumaiseen Helvettiin, jonka läpi on mentävä päästäkseen Kiirastuleen. Kiirastuli kuvataan vuorena, jonka huipulla odottavat Paratiisin portit. Jokainen näistä kolmesta on jaettu omiin tasoihinsa, esimerkiksi Helvetti ihmisen syntien mukaan ja Paratiisi on jaettu taivasiin. Paratiisin kuudes taso on Jupiterin taivas, jossa sijaitsevat Jupiteriin liittyen sopivasti oikeamieliset hallitsijat. Jupiterin taivaassa Dantelle myös puhuu Jupiterin eläinsymboli eli kotka. Rafaelin mosaiikissa voidaan nähdä tämänkaltainen taivasnäkemys eli juuri planeettoja hallitsevien jumaluuksien taivaat, joita liikuttaa ja hallitsee itse kristillinen Jumala. Dante myös kertoo planeettojen taivaiden yläpuolella olevan enkelten taivas, mikä näkyy myös Chigi-kappelissa. Enkelit on kuvattu planeettojen personifikaatioiden yläpuolelle, kuin hekin siirtäisivät planeettoja.²⁹

KUVA 3 Rafael, 1513–1516

²⁹ Dante Alighieri, *Jumalainen näytelmä*, suom. Eino Leino (Porvoo: WSOY, 1997), 124-145.

4.3 Kuva 4

Neljäs esimerkki on jälleen Saksasta, mutta tuntemattomalta tekijältä. Grafiikkakuva muodostuu kahdesta tilanteesta. Kuvan yläosassa pilvien päällä on Jupiter kärryissä nuoren pojan kanssa ja kuvan alaosassa on kaupunkia ihmisineen. Alaosassa vasemmalla on selkeästi merkittäviä henkilöitä, joista yksi istuu korkeammalla istuimella ja hänen allaan näkyy leijonan pää. Tämän henkilön ympärillä on kardinaaleja ja heidät voidaan tunnistaa hatuistaan. Korokkeella istuva henkilö esittää mitä luultavimmin paavia, sillä tämän henkilön yläpuolella olevan teltan kankaan liepeissä näkyvät symbolina paavin avaimet.

Paavin eteen on polvistunut parrakas mies, joka ojentaa paaville kirjettä tai paperia. Kyseinen tapahtuma liittyy selvästi jonkinlaiseen tuomioistuintilaisuuteen, kuulusteluun, armahdukseen tai muuhun samankaltaiseen. Tämän vahvistaa myös kuvan yläpuolella taivaalla nähtävä Jupiter, sillä hän on nimenomaan muun muassa lain ja oikeuden hallitsija.³⁰

Pilvien päällä Jupiter on kuvattu kärryihin, joita vetää kaksi riikinkukkoa. Kuten Jupiterin attribuutteja käsitellessä tuotiin esille, *Picatrixin* mukaan Jupiter hallitsee juuri kauniita koristeellisia lintuja, joista yksi laji on riikinkukko. Jupiterilla on päällään hieman itämaiset vaatteet, etenkin päähine on arabimainen kankaasta kierretty turbaani. Hänellä on vasemmassa kädessään nuolia ja oikealla hän kurkottaa pojan antamaan kuppiin. Poika on Jupiterin juomanlaskija, Ganymedes. Hänet Jupiter varasti kotkaksi muuttuneena taivaaseen juomanlaskijakseen. Tämä myytti löytyy Ovidiuksen *Metamorfooseista*.³¹

Jupiterin kärryn pyörissä on edessä kalojen symboli ja takapyörässä jousimiehen. Symbolit ovat zodiakin merkeille hyvin perinteiset. Kalat osoittavat vastakkaisiin suuntiin. Jousimies pitelee jousipyssyä ja hänen vartalonsa on alaston. Jousimiehen alaruumiista ei kuitenkaan erota, onko tätä kuvattu hevosen, ihmisen vai käärmeen alaruumiina. Taivaalla taustalla näkyy Jupiterin symboli, jolla alleviivataan mytologista henkilöä ja planeetan personifikaatiota.

Tämä kuva saattaa olla mukaelma samankaltaisesta kuvatyypistä, jossa Jupiter on taivaalla astrologisten symboleiden kera ja alapuolella on kuvattu paavi ja kardinaalit. Paavin eteen polvistunut mies kuitenkin on toisessa kuvatyypin variaatiossa kuvattu kruunattavana. Tämä saattaa liittyä esimerkiksi uuden paavin valintaan tai kuninkaan kruunaamiseen. Kun Jupiter on kuvattu tapahtuman yläpuolelle, on

³⁰ Maslamah ibn Ahmad Majriti, *Picatrix*, 132.

³¹ Ov. *Met.* 10.143-161.

tällä voitu ehkä yhdistää tapahtumaa ja tulevaa paavia tai kuningasta Jupiterin hallitsemiin asioihin, kuten oikeudenmukaisuuteen. Tämä teoria liittyy Warburgin ikonologiseen tapaan tarkastella astrologista kuvastoa renessanssin taiteessa. Joissakin kuvatyypin esimerkkikuvissa paavin ja kardinaalien ympärillä on voitu myös kuvata muita Jupiterin hallitsemia asioita kuten metsästystä. Tällöin Jupiter on symboloinut metsästysonnea uuden kuninkaan tai paavin kaudella. Renessanssitaiteen symboliikasta tutkimuksia teki myös Ernst Gombrich. Hän tuo esiin renessanssifilosofi Marsilio Ficinon. Ficinon *De Vita* -teoksessa symbolisella kuvalla on voimia, jotka vaikuttavat terveyteen. Planeetan ja maagisen amuletin kuvan samankaltaisuus saa kuvan imemään tähtien energiaa.³²

KUVA 4 Saksalainen tuntematon taiteilija, 1500-luku

³² Ernst Gombrich, *Icones Symbolicae* (New York: 1972), 170-173.

5 PÄÄTÄNTÖ

Tutkimuksessa saatiin selville se, että Jupiterin ja sen zodiakin merkkien attribuutit ja symboliikka ovat hyvin samantapaiset kuvaesimerkeistä riippumatta. Tottakai on otettava huomioon tutkielman laajuus, jonka vuoksi kuva-aineisto on todella suppea, eikä näin ollen suuria johtopäätöksiä voida vetää koskemaan yleisesti Jupiterin kuvastoa. Kuitenkin voidaan todeta, että suuri osa astrologisten elementtien personifikaatioiden kuvastosta pohjautuu antiikin mytologiaan. Kuva-analyysin perusteella Jupiterin attribuuttina toistuvasti on nuolet tai salamat. Jousimiehellä attribuuttina on jousipyssy ja kaloilla taas nimensä mukaisesti yksi tai kaksi vastakkaisiin osoittavaa kalaa.

Tutkimusta voisi laajentaa vielä paljon, mutta sivumäärän puitteissa on ollut mahdotonta hyödyntää lukuisia 1900-luvun taidehistorioitsijoita ja heidän tekstejään astrologisista ja maagisista kuvastoista. Tässä tutkimuksessa on hyödynnetty näistä vasta vain pientä prosenttia. Myös kuvaesimerkkejä löytyisi pelkästään 1510-luvulta varmasti valtavasti lisää. Kuitenkin valitsemani esimerkkikuvat antavat hieman suuntaa sille, minkälaisia tapausesimerkkejä renessanssitaitteessa on esoteerisella kentällä ollut.

Jatkotutkimuksessa aihetta voi aina laajentaa aineiston ajan ja lukumäärän mukaan, mutta tässä tapauksessa voisi lähteä tutkimaan muidenkin planeettojen ja niiden hallitsemien zodiakin merkkien symboleita ja merkityksiä. Olisi myös jännittävää syventyä tarkemmin Jupiterin symboliikkaan ja kuviin rituaalimagiassa.

LÄHTEET

- Alighieri, Dante. *Jumalainen näytelmä*. Suomentanut Eino Leino. Porvoo: WSOY, 1997.
- Barton, Tamsyn. *Ancient astrology*. London: Routledge, 1994.
- Carr-Gomm, Sarah. *Hutchinson Dictionary of Symbols in Art*. Oxford: Helicon Publishing, 2005.
- Cohen, Simona. *Animals as Disguised Symbols in Renaissance Art*. Brill, 2008.
- Dooley, Brendan. *A Companion to Astrology in the Renaissance*. Boston: 2014.
- Gombrich, Ernst. *Icones Symbolicae*. New York: 1972.
- Guttmann, Ariel and Johnson, Kenneth. *Mythic Astrology: Internalizing the Planetary Powers*. Minnesota: Llewellyn Publications, 1993.
- Long, Charlotte. "The god of months in ancient art." *American Journal on Archaeology* 93, no. 4 (1989): 589-595.
- Majriti, Maslamah ibn Ahmad. *Picatrix. A medieval treatise on astral magic*. Translated Attrell, Dan. The Pennsylvania State University Press, 2019.
- Ockenström, Lauri. "Erwin Panofskyn ikonologia ja sen perintö." Teoksessa *Taidetta tutkimaan: menetelmiä ja näkökulmia*, toimittaneet Annika Waenerberg & Satu Kähkönen, 211-232. Jyväskylä: Kampus kustannus, 2012.
- Ovidius Naso, Publius. *Metamorphoses*. Suomentanut Alpo Rönty. Juva: WSOY, 1997.
- Shearman, John. "The Chigi Chapel in S. Maria del Popolo." *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 24, no. 3 (1961): 129-160.
- Vuojala, Petri. "EX ORIENTE OBSCURITAS - Aby Warburgin astrologiset tutkimusartikkelit." Teoksessa *Taide ja okkultismi: kirjoituksia taidehistorian rajamailta*, toimittaneet Ville Lukkarinen & Mirva Mattila, 9-25. Helsinki: Taidehistorian seura, 1998.

KUVALUETTELO

(Kuva 1)

Hans Burgkmair *Series: The Seven Planets: Jupiter*, 1510-1560, puukaiverrus, 18,7 x 7,8 cm. https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1972-U-1107-1112, U. 1107-1112.

(Kuva 2)

Urs Graf *Representation of Jupiter*, 1500-luku, puukaiverrus, kirjakuviitus, 6,8 x 4,8 cm. <https://iconographic.warburg.sas.ac.uk/object-wpc-wid-dbzz>

(Kuva 3)

Rafael *Chigi-kappeli: kattofresko*, 1513-1516, mosaiikki, Rooma. <https://iconographic.warburg.sas.ac.uk/object-wpc-wid-dcmj>.

(Kuva 4)

Saksalainen tuntematon taiteilija, 1500-luku, grafiikka. <https://iconographic.warburg.sas.ac.uk/object-wpc-wid-dfaf>.